

Παράδοση και φολκλόρ στον ελληνικό χορό, Πανδέκτης

Να διαβάσετε το παρακάτω επιστημονικό άρθρο που περιλαμβάνει έναν εκτεταμένο ορισμό για τον παραδοσιακό χορό. Ο συντάκτης του κειμένου επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει την έννοια του παραδοσιακού χορού και να την αντιδιαστείλει από την έννοια του φολκλόρ. Δεδομένου ότι πρόκειται για επιστημονικό λόγο, ο συντάκτης έχει φροντίσει να οργανώσει προσεκτικά τις σκέψεις του και να τις διατυπώσει με σαφήνεια και ακρίβεια, βλ. και [Έκφραση- Έκθεση Γ' λυκείου](#), σ.188.

Παράδοση και φολκλόρ στον ελληνικό χορό

1. Συχνά ο όρος «παραδοσιακός» χρησιμοποιείται καταχρηστικά και θα πρέπει να ξεκαθαριστεί κάπως το θέμα, τουλάχιστον όσον αφορά το χορό. Παραδοσιακό είναι το κομμάτι της παιδείας (της κουλτούρας) που «παραδίνεται» άμεσα από τη μια γενιά στην άλλη. Παραδοσιακό είναι το αντικείμενο, αλλά συγχρόνως και ο τρόπος χρήσης και παραγωγής του. Δηλαδή, για παράδειγμα: παραδοσιακό είναι ένα σπίτι, γιατί φτιάχτηκε από τον πατέρα, για να μείνει μέσα ο ίδιος, μετά ο γιός και αργότερα τα εγγόνια του. Σήμερα φτιάχνουμε πολυκατοικίες που δεν λέγονται παραδοσιακές, όχι γιατί δεν έχουν ακροκέραμα, αλλά γιατί τις φτιάχνουμε για τους εαυτούς μας και μόνο. Ξέρουμε πως τα παιδιά μας θα κατοικήσουν αργότερα σε κάποιο άλλο σπίτι, πολύ διαφορετικό από το δικό μας, σε άλλη γειτονιά, ίσως και σε άλλη χώρα.
2. Μαζί όμως με το σπίτι που η κάθε γενιά κληρονομούσε από τις προηγούμενες, κληρονομούσε και τον τρόπο να ζει μέσα στο σπίτι και γύρω από αυτό, καθώς και τον τρόπο να χτίζει ένα σπίτι. Το παραδοσιακό σπίτι ήταν φτιαγμένο από παραδοσιακούς μαστόρους, δηλαδή μαστόρους που έμαθαν την τέχνη τους με τον παραδοσιακό τρόπο και την ασκούσαν με τον παραδοσιακό τρόπο. Επομένως, αν χτίσουμε σήμερα ένα σπίτι πανομοιότυπο μ' αυτά που έχτιζαν οι παππούδες μας, αυτό δεν θα είναι παραδοσιακό. Γιατί θα το χτίσουν άνθρωποι που έγιναν μηχανικοί και τεχνίτες μέσα από σχολεία, δηλαδή μέσα από διαδικασίες μη παραδοσιακές.
3. Όσο και αν η παραπάνω διατύπωση είναι απλουστευμένη, δίνει την ουσία της διαφοράς, οπότε μπορούμε να την εφαρμόσουμε και στο χορό. Ο πραγματικός παραδοσιακός χορός είναι εκείνος που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα μιας

παραδοσιακής κοινωνίας. Όταν όλη η παιδεία μεταδίδεται παραδοσιακά, θα μεταδοθεί έτσι και ο χορός, οπότε θα είναι οργανικά δεμένος με τα υπόλοιπα στοιχεία της παιδείας. Προσθέσαμε την λέξη «αναπόσπαστο» στον ορισμό, για να υπενθυμίζει πως μπορεί ένας χορός να εισχωρήσει στην παραδοσιακή κοινωνία σαν ξένο προσωρινό στοιχείο, σαν μόδα. Παράδειγμα: Προπολεμικά άρχισαν να χορεύουν σε πολλά χωριά ευρωπαϊκούς χορούς - «αγκαλιαστούς» τους έλεγαν κοροϊδευτικά - βαλς, ταγκό, φοξ τροτ. Δεν σημαίνει πως οι χοροί αυτοί έγιναν παραδοσιακοί, γιατί δεν πρόλαβαν να ενταχθούν και να μεταδοθούν από τη μία γενιά στην άλλη. Η διατήρησή τους στο χωριό ήταν συνδεδεμένη με τη διατήρησή τους στον έξω από το χωριό χώρο, που τους επέβαλε.

4. Στην παραδοσιακή κοινωνία, στο ελληνικό χωριό του περασμένου αιώνα, ο χορός είναι ακόμα ολικά λειτουργικός. Δεν θα μπορούμε εδώ στο μεγάλο θέμα της λειτουργικότητας του χορού. Θα θίξουμε μόνο το γεγονός ότι στην παραδοσιακή κοινωνία ο χορός βρίσκεται κοντά στο κέντρο της κοινωνικής ζωής, ενώ αντίθετα στην αστική βιομηχανική κοινωνία ο χορός απωθείται στο περιθώριο. Πάντα είναι λειτουργικός, πάντα εκφράζει ο χορός την κοινωνία που τον χορεύει, αλλά οι λειτουργίες του στη δική μας την μοντέρνα κοινωνία είναι μερικές και συμπληρωματικές.
5. Στις προβιομηχανικές κοινωνίες χόρευαν οι βασιλιάδες, οι στρατηγοί και οι αρχιερείς. Χόρευαν όχι μόνο στην γιορτή, στο γάμο και στην ταβέρνα, αλλά και πριν απ' τη μάχη, μετά το κυνήγι, μέσα στην εκκλησία, σε όλη την εκπαίδευση και σε κάθε δημόσια τελετή. Ο χορός ήταν τόσο απαραίτητος, όσο και η ομιλία. Σήμερα μπορεί κανείς να μιλάει άριστα, αλλά να μην έχει χορέψει ποτέ του. Υπάρχει και σήμερα ο χορός, αλλά ασκείται επιμερισμένα, όπως το κάθε τι στην κοινωνία μας - και μπορούμε κάλλιστα να κάνουμε χωρίς αυτόν, ή να τον υποκαταστήσουμε με κάτι άλλο.
6. Το πρώτο πρόβλημα που παρουσιάζεται στον ερευνητή του παραδοσιακού χορού είναι η ίδια η έννοια του χορού. Αυτό που εκφράζουμε τώρα λέγοντας «χορός» δεν είναι το ίδιο μ' αυτό που εννοούσαν στην παραδοσιακή κοινωνία. Η σημερινή αντίληψη είναι πιο «χορογραφική», ανάγεται στην εκτέλεση μιας αλληλουχίας κινήσεων και σε τελευταία ανάλυση σημαίνει «κάνω τα βήματα». «Μαθαίνω τα βήματα» είναι συνώνυμο του «μαθαίνω τον τάδε χορό». Το ίδιο ουσιαστικά συμβαίνει με έναν επαγγελματία χορευτή που μαθαίνει την χορογραφία, δηλαδή μια σειρά από πιο σύνθετες κινήσεις που θα εκτελέσει

στην παράσταση και που πάνω της θα προσθέσει την προσωπική του έκφραση. Βλέπουμε λοιπόν τον χορό στενά ψυχο-κινησιακά.

7. Αντίθετα, η αρχέγονη έννοια του χορού είναι πολύ πιο περιεκτική. Κατ' αρχάς, είναι πλησιέστερη προς την έννοια που έδιναν οι Αρχαίοι Έλληνες, που δεν ξεχώριζαν τον χορό από τη μουσική και το τραγούδι. Η κίνηση, ο ήχος και ο λόγος - έμμετρα και τα τρία - συγχωνευμένα και αδιάσπαστα μέσα στην όρχηση, όταν παρουσιάζονταν χωριστά, δεν ήταν παρά επί μέρους όψεις της ίδιας πραγματικότητας. Αυτό φαίνεται και τώρα ακόμα στο ελληνικό χωριό: τα λόγια του τραγουδιού, η μελωδία και οι χορευτικές κινήσεις αποτελούν στο μυαλό των ανθρώπων ένα ενιαίο σύνολο.
8. Πέρα όμως από αυτή την τρισδιάστατη εσωτερική δομή, υπάρχει και μια πολυδιάστατη εξωτερική αντιστοιχία. Ο χορός δεν μπορεί να νοηθεί ξέχωρα από τις συγκεκριμένες συνθήκες που τον περιβάλλουν. Ο χορός δεν είναι μόνο τα βήματα και οι κινήσεις του χορευτή, είναι και το ίδιο του το σώμα και η φορεσιά του και οι άλλοι που χορεύουν μαζί του και αυτοί που κάθονται γύρω. Είναι η μουσική και οι μουσικοί, το τραγούδι κι ο τραγουδιστής. Μέσα στον χορό είναι τα φαγητά στα τραπέζια, το κρασί, αυτοί που μισοκοιμούνται καθιστοί, οι γέροι που παρακολουθούν, τα παιδιά που χώνονται παντού, τα ξαναμμένα πρόσωπα, η συγκίνηση, οι ματιές. Είναι ό,τι έγινε πριν φτάσουν να χορέψουν και ό,τι θα γίνει μετά. Είναι μια σκηνή που περιέχει όλη την ιστορία του χωριού.
9. Το να απομονώνει κανείς τα πατήματα των ποδιών και να τα παρουσιάζει σαν τον χορό, είναι υποβιβασμός και εκχυδαϊσμός. Κι όμως, αν θελήσει κανείς να διαβάσει για τον παραδοσιακό χορό, θα βρει μόνο «βιβλία με πατούσες». Τα βιβλία αυτά σου δείχνουν πώς, προχωρώντας το ένα πόδι μετά το άλλο, θα μάθεις να χορεύεις. Βέβαια, κανείς δεν καταφέρνει να μάθει χορό από τέτοια βιβλία και η χρησιμότητά τους στην καλύτερη περίπτωση είναι για να υπενθυμίζουν — συχνά λάθος — έναν χορό, αφού τον έχει κιόλας μάθει κανείς προηγουμένως.
10. Έτσι, η εικόνα που παρουσιάζει σήμερα η πρακτική του ελληνικού χορού είναι κομμένη στα δύο. Από τη μια αυτοί που χορεύουν τους χορούς τους, αυτούς που έμαθαν στο χωριό μέσα στους γάμους και στα πανηγύρια. Συχνά δεν ξέρουν άλλους χορούς και δεν ενδιαφέρονται να μάθουν. Όταν χορεύουν, τους διαπερνάει η ιστορία του χωριού τους, όπως την έζησαν κι όπως την άκουσαν. Όπου και να χορέψουν, το χωριό τους ζωγραφίζεται γύρω τους. Είναι οι τελευταίοι συνεχιστές της παράδοσης.

11. Στην άλλη όχθη του ελληνικού χορευτικού χάσματος είναι όλοι οι υπόλοιποι. Αυτοί που δεν έζησαν σε χωριό ή που έφυγαν μικροί, αυτοί που έμαθαν Καλαματιανό στο γυμνάσιο και Χασάπικο στο πάρτι κι αυτοί που με δυσφορία θα βγάλουν ένα ταγκό ή ένα ροκ, άμα τους τραβήξει η γυναίκα τους. Υπάρχουν και οι νεαροί των χορευτικών συγκροτημάτων που λαχανιάζουν στο Πεντοζάλι και στον Κότσαρι, έχοντας δει την Κρήτη μόνο στον χάρτη, κι έχοντας ακούσει για τους Πόντιους μόνο στα ποντιακά ανέκδοτα. Αυτή η κατηγορία χορεύει φολκλόρ.
12. Φολκλωρικός είναι ο παραδοσιακός χορός που βρίσκεται ξεκομμένος από την παραδοσιακή κοινωνία του, οπότε στην επιφάνεια μπορεί να φαίνεται ίδιος, στο βάθος όμως είναι απόλυτα διαφορετικός. Σε μια ακραία περίπτωση γίνεται έντεχνος και εντάσσεται στο μπαλέτο. Τότε γίνεται «καρακτέρ». Σε άλλη περίπτωση εκτελείται σαν παράσταση από συγκροτήματα ερασιτεχνικά ή επαγγελματικά, άλλοτε πάλι εμφανίζεται όχι σαν θέαμα αλλά σαν άσκηση, σαν γυμναστική.
13. Το κύριο διακριτικό του φολκλωρικού χορού είναι ότι η μεταβίβασή του δεν γίνεται παραδοσιακά, αλλά μέσα από έναν μηχανισμό αναπαραγωγής. Οι κάθε είδους χοροδιδάσκαλοι, οι γυμναστές, αλλά και η τηλεόραση και οι εταιρείες δίσκων, ανήκουν σ' αυτόν. Περνώντας μέσα από τον μηχανισμό αναπαραγωγής χορευτικής παιδείας, ο χορός παύει να είναι παραδοσιακός, κυρίως γιατί γίνεται αντικείμενο επιλογής. Ο δάσκαλος και η τηλεόραση διαλέγουν αν θα μας δείξουν Τσάμικο και πώς, ενώ ο πατέρας στο χωριό, πριν πενήντα χρόνια, μόνο Τσάμικο ήξερε να δείξει στον γιό του.
14. Υπάρχει βέβαια το δυσκολότερο θέμα του πώς θα χαρακτηρίσουμε μια ενδιάμεση έκφραση, ανάμεσα στον καθαρά παραδοσιακό και στον καθαρά φολκλωρικό χορό. Αυτός που σήμερα χορεύει Ζεϊμπέκικο στα μπουζούκια - αυτό το μοντέρνο Ζεϊμπέκικο που μοιάζει με ακροβατικό ντίσκο στο ρελαντί - δεν ανήκει στα κοινωνικά στρώματα που εκφράστηκαν με το Ζεϊμπέκικο κι ούτε καν τα γνώρισε. Από την άλλη πλευρά όμως ούτε τέχνη προσπαθεί να κάνει, ούτε θέαμα, ούτε γυμναστική χορεύοντας. Δεν έχει λοιπόν ούτε παραδοσιακή χορευτική παιδεία, ούτε όμως και φολκλωρική. Το θέμα της κοινωνιολογικής μελέτης του αστικού παραδοσιακού χορού — του λαϊκού, όπως επεκράτησε να λέγεται — μένει κι αυτό ανοιχτό.
15. Βιάζομαι να διευκρινίσω πως δεν υπονοείται εδώ καμιά αξιολόγηση. Ο παραδοσιακός χορός δεν είναι καλύτερος ούτε ανώτερος του φολκλωρικού, του λαϊκού, του μπαλέτου ή οποιουδήποτε άλλου. Απλώς, θα είχαμε να

κερδίσουμε, αν ξέραμε τι χορεύουμε, και φυσικά αν χορεύαμε περισσότερο αυτό που μας ταιριάζει. Ευτυχώς στην Ελλάδα είμαστε τυχεροί από την άποψη ότι διατηρούνται ακόμα ζωντανοί οι ντόπιοι χοροί, χωρίς μάλιστα την επέμβαση του κράτους, όπως στις άλλες βαλκανικές χώρες. Οι χοροί της υπόλοιπης Ευρώπης μόνο φολκλορικά διατηρούνται.

16. *Είμαστε τόσο πλούσιοι χορευτικά σαν χώρα, που δεν μπορούμε με ελαφριά καρδιά ν' αφήνουμε την χορευτική μας παράδοση να εξαφανίζεται ραγδαία. Κάθε μέρα που περνάει πεθαίνει κι ένας γέρος, ο τελευταίος ίσως που ξέρει κάποιον παλιό χορό που δεν βρέθηκε κανείς να κινηματογραφήσει. Την ίδια μέρα χιλιάδες μαγνητοκασέτες αποτυπώνουν αναμασημένα θεάματα από την τηλεόραση και χιλιάδες παιδιά μαθαίνουν να κουνάνε ανούσια τα πόδια τους, ενώ δίπλα τους σβήνει η ποίηση των κινήσεων του πραγματικού παραδοσιακού χορού.*

Το κείμενο αποτελεί απόσπασμα επιστημονικού άρθρου αναρτημένο από τον διαχειριστή της ιστοσελίδας «Πανδέκτης» www.dance-pandect.gr.

Θέατρο Ελληνικών χορών «Δόρα Στράτου» www.grdance.org.

Ασκήσεις

1. Στις δυο πρώτες παραγράφους ο συντάκτης επιχειρεί, καταρχάς, να δώσει τον ορισμό του «παραδοσιακού». Να συζητήσετε σχετικά με τον τρόπο που ξεδιπλώνει τον συλλογισμό του και τα μέσα που χρησιμοποιεί, για να γίνει σαφής.
2. Στην τρίτη παράγραφο εντοπίστε την προσπάθεια του συντάκτη να δώσει με ακρίβεια τον πρωτοβάθμιο ορισμό του παραδοσιακού χορού. Συζητήστε γενικότερα σχετικά με την ακρίβεια και τη σαφήνεια που απαιτεί ένας καλός ορισμός και δώστε σχετικά παραδείγματα από διάφορα γνωστικά αντικείμενα, π.χ. Μαθηματικά, Φυσική. **ΟΡΙΣΜΟΣ**
3. Στις παραγράφους 3-9 ο συντάκτης χρησιμοποιεί τη σύγκριση και την αντίθεση, προκειμένου να αναπτύξει σε βάθος την έννοια του παραδοσιακού χορού. Τι συγκρίνει με τι; Ποιες διαφορές εντοπίζει; **ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΜΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΗ**
4. Στις παραγράφους 10 και 11 ο συντάκτης αντιπαραθέτει δύο διαφορετικές πρακτικές χορού και προχωράει σε μια πρώτη διάκριση του παραδοσιακού χορού από το φολκλόρ, το οποίο θα προσδιορίσει στις παραγράφους 12 και 13. Προσέξτε τον ορισμό. Να επισημάνετε την οριστέα έννοια, το γένος και την ειδοποιό διαφορά.
5. Ποιο θέμα απασχολεί τον συντάκτη στην παράγραφο 14; Σας ικανοποιεί η απάντησή του;
6. Στην παράγραφο 15 ο συντάκτης ισχυρίζεται ότι δεν αντιμετωπίζει με αξιολογικά κριτήρια τα διάφορα είδη χορού στα οποία αναφέρθηκε. Σας πείθει ο ισχυρισμός του; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
7. Να δώσετε πλαγιότιτλους στις παραγράφους και να σχηματίσετε το διάγραμμα του κειμένου, βλ. **ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ** και [Έκφραση- Έκθεση Β΄ λυκείου, σ. 253-257.](#)
8. Να γράψετε περίληψη του κειμένου (180 περίπου λέξεις), βλ. και **ΠΕΡΙΛΗΨΗ** [Έκφραση- Έκθεση Β΄ λυκείου, σ. 262-263.](#)
9. Δοκιμάστε να γράψετε ένα άρθρο για τον χορό που αγαπάτε περισσότερο. Για την οργάνωση του κειμένου σας μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τρόπους που εντοπίσατε στο κείμενο, π.χ. να δώσετε ορισμό, αναφέροντας την

ετυμολογία της ονομασίας του χορού, να χρησιμοποιήσετε περιγραφές, παραδείγματα κ.ά. Μπορείτε να συγκεντρώσετε πληροφορίες και από έγκυρες διαδικτυακές πηγές. Να αναρτήσετε τα άρθρα σας στο ιστοστολόγιο της τάξης σας.

10. Στην παράγραφο 14 γίνεται αναφορά σε αυτόν που χορεύει κάποιο είδος εκμοντερνισμένου λαϊκού χορού, π.χ. μοντέρνο Ζεϊμπέκικο, χωρίς να έχει βιώματα από τα κοινωνικά στρώματα που γέννησαν αυτούς τους χορούς.
  - Διακρίνετε κάποια ειρωνεία από την πλευρά του συντάκτη;
  - Ποια είναι η δική σας εμπειρία από τέτοιους χορούς;
  - Αν έχετε αντίθετη άποψη από τον συντάκτη, γράψτε ένα κείμενο-απάντηση, με βάση την εμπειρία σας.
11. Το κείμενο αναφέρεται κυρίως σε δύο κατηγορίες ατόμων, όσον αφορά τη σχέση με τον παραδοσιακό χορό. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσει αυτούς που χορεύουν αυθεντικό παραδοσιακό χορό, που τους παραδόθηκε ως βίωμα από την οικογένειά τους ή το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσει αυτούς που χορεύουν φολκλόρ, αυτούς που δεν έχουν ανάλογα βιώματα, αλλά χορεύουν παραδοσιακούς χορούς που τους έμαθαν από κάποιο δάσκαλο. Να συζητήσετε σε ομάδες: Σε ποια κατηγορία εντάσσετε τον εαυτό σας; Διαφέρουν οι εμπειρίες σας; Αν ναι, σε τι διαφέρουν;